LEVANTUL IN SPANISH

Ioana Alexandrescu
Lecturer, PhD, University of Oradea

Abstract: This paper provides a few notes regarding the Spanish-translated version of Mircea Cărtărescu's book Levantul by Marian Ochoa de Eribe, published in 2015 by Madrid-based publishing house Impedimenta. It aims to offer data on this translation and focus on some characteristics of the translative option.

Keywords: Levantul; Mircea Cărtărescu; El Levante; Marian Ochoa de Eribe

Lucrarea îşi propune să ofere câteva note asupra traducerii în limba spaniolă a *Levantului* de Mircea Cărtărescu.

Levantul este o operă cheie a literaturii române, un poem de aproximativ șapte mii de versuri cu arhitectură postmodernă şi multiple confluenţe discursive.

Trebuie subliniat, însă, de la început, faptul că *Levantul* este un poem în limba română, iar pe alte meridiane lingvistice, el apare ca proză. Considerându-l intraductibil, Cărtărescu l-a reformulat acum câţiva ani, reducând vechiul poem la fragmente şi rescriind restul în proză[1].

Traducerile *Levantului*, până acum în franceză, spaniolă şi suedeză, toate apărute recent, între 2014 şi 2015, sunt realizate, aşadar, asupra unui material amenajat de autor cu gândul la traducere, într-o a doua naştere a cărţii în aceeaşi limbă, româna, supusă acum unei selecţii din perspectiva altor orizonturi culturale.

Compararea celor doua versiuni oferite de autor, cea originală şi cea destinată traducerii, ar fi, fără îndoială, un exerciţiu interesant, însă Cărtărescu nu a publicat-o pe cea de-a doua, manuscrisul circulând între el şi traducători. În ciuda tendinţei sale de a reformula, de a recicla[2], pe care ne-o arată, bunăoară, schimbarea unui titlu (*Visul* redevine *Nostalgia*), scoaterea unei povestiri dintr-un volum şi lansarea ei ca operă independentă (de pildă, „Ruletistul", scos din *Nostalgia* şi lansat singur în versiunea sa spaniolă), sau migrarea aceleiaşi povestiri în diverse spaţii livreşti (tot „Ruletistul", adus în *Fata de la marginea vieţii*), în ciuda acestei diversificări programate de ofertare a operei sale, posibilitatea ca versiunea în proză a *Levantului* să nu vadă lumina tiparului, în limba română, nu poate fi exclusă. Fiindcă acele două supracalităţi ale sale, mixajul de stiluri dezlegate şi măiestria formală, cu rime, a lungului poem, s-ar pierde. Ar fi, de fapt, o amputare a cărţii în lipsa compensării îmbrăcării ei într-o altă limbă şi pătrunderii în orizonturi noi.

Chiar şi în absenţa acestui text în acelasi timp intermediar şi sursă a traducerii, comparând versiunea spaniolă cu poemul original, s-ar putea răspunde la întrebarea ce s-a considerat a fi intraductibil în *Levantul*. Aceasta, prin identificarea a ceea ce lipseşte din versiune, pe lângă

1 Conform lui Radu Vancu, această versiune în proză a fost făcută „la cererea unor agenţi literari, care voiau să traducă (de data asta de-adevărat, fără ghilimele) mostre din versiunea românească în proză în câteva limbi europene". (274)

2 Doar produsul finit; se ştie că de scris, Cărtărescu scrie dintr-o bucată, fără ştersături sau variante, fiindu-i străine stângăciile incoativului.

anexă şi argumente: în linii mari, arhaismele şi rima, ritmul, poezia. În lipsa lor, textul se dezbracă de chingile timpului, Bolintineanu, Eminescu, Ion Barbu dispar, nu complet, mai putând fi totuşi identificaţi printr-o imagine, dar nu prin curgerea textului. S-a considerat, aşadar, că ei nu îşi aveau locul într-un spaţiu străin, cu cititori care nu i-ar fi observat în carte. Este vorba de un demers de despovărare, de eliberare a textului, de o aplatizare a drumului prin retranscrierea modernă şi scoaterea din rimă. Se păstrează poezia în anumite locuri, în poemele în poem din original, cum este, de pildă, „Eleghie la mormânţii din străbuni, pentru ca sa se vădească jalea tristei naţiuni" pe care o scrie Manoil, dar şi acolo ea este eliberată de rimă.

Faptul că, în principal, au dispărut în versiunea spaniolă aranjarea poetică şi arhaismele, ambele menite să construiască stilurile dispare ce converg, poate chema întrebarea dacă era cu adevărat necesară rescrierea cărţii de către Cărtărescu. Nu ar fi fost, oare, suficient ca autorul să dea indicaţii precum "în proză şi actual", fiind de presupus că traducătorul ar fi putut afla şi singur că "împarfumat" înseamnă "parfumat"? Cel mai probabil, nu ar fi fost suficient. Oricum, lungul „exerciţiu de stil", spre a-l aminti pe Queneau, a însemnat, şi aceasta îl face diferit ca intenţie de alte autoadaptări şi rescrieri (adesea în format teatral sau pentru copii), preambulul traducerii, printr-o înlăturare de opreliști, fie ele şi potenţial uşurele, din drumul traducătorului. Mai mult decât o neîncredere în capacităţile acestuia (deşi e păţit în domeniu, vezi „japoneza" din *Frumoasele străine*), acest ajutor arată dorinţa lui Cărtărescu de a colabora după putinţă cu destinatarii sau intermediarii operei lui. În acest sens, autorul declara despre cea mai recentă carte a sa, capodopera *Solenoid*, că a fost scrisă cu multă grijă pentru cititor, probabil nemaidorind să-l afunde în urzeala rizomatică a vreunui *Orbitor*. Şi se stie că unul dintre proiectele la care ţine cel mai mult este traducerea operei sale.

În Spania, primele traduceri ale operei lui Cărtărescu au apărut la editura Funambulista din Madrid: *Por qué nos gustan las mujeres* în 2006 şi *Cegador* în 2010. Unul dintre fondatorii acestei case, editorul Enrique Redel, când s-a desprins de ea după trei ani de activitate pentru a-și fonda o nouă editură, Impedimenta, l-a „luat cu el" şi pe Mircea Cărtărescu, considerându-l nu doar cel mai bun scriitor din catalogul său, ci şi proiectul lui personal. În această casă, au vazut lumina tiparului *El ruletista* (2010), *Lulu* (2011), *Nostalgia* (2012), *Las bellas extranjeras* (2013), *El Levante* (2015) şi, acum câteva luni, *El ojo castaño de nuestro amor* (2016).

Toate aceste cărţi au avut aceeaşi traducatoare: Marian Ochoa de Eribe, care i-a tradus în spaniolă şi pe Panait Istrati, Mihail Sebastian, Mircea Eliade şi Dora Pavel.

Pentru traducerile sale, Ochoa de Eribe a fost premiată de mai multe ori, primind, de exemplu, „Premio Estado Crítico" în 2012 pentru cea mai bună traducere a anului, cu romanul Nostalgia, premiul „Tormenta en un vaso" tot pentru Nostalgia *în* 2013, „Premio Euskadi de Plata" în 2014 pentru Las bellas extranjeras. Când îl traduce pe Cărtărescu, afirmă ea într-un interviu, „rămâne un lucru esenţial: cititul şi recititul textului până ajung să simt în mine ritmul, accentul, greutatea silabelor, mirosul cuvintelor." (Sora, Constantinescu: 23)

Traducerea *Levantului* realizată de Marian Ochoa de Eribe este excelentă.

Se observă încă din incipit lipsa arhaismelor în versiunea spaniolă, curentele variante „perfumado", „nubes", „cielos", „su rostro", „uñas largas" înlocuind arhaismele din textul original, respectiv „împarfumat", „nouri", „ceriul", „ai sei obraji", „gheare lunge".

Dacă ceea ce s-a înlăturat din original sunt, grosso modo, forma poetică şi arhaismele, ceea ce s-a adăugat sunt, în mod evident, notele explicative de la subsol, toate aparţinând traducătoarei. Sunt optsprezece note în traducere, un număr nu foarte mare, deşi prezenţa a patru dintre ele chiar în primele pagini părea să prevestească mai multe.

Primul care primeşte nota e lexemul „Zante”, nota fiind „Actualmente se conoce como Zacinto, una de las islas jónicas de Grecia”. (*El Levante*: 18) Faptul că traducătoarea a păstrat forma veneţiană a numelui insulei, Zante, este o reuşită, printre altele, pentru ecoul care se păstrează cu cealaltă denumire a insulei, „Il fiore di Levante”, şi cu titlul cărţii.

Traducătoarea notează *palicari* („soldados voluntarios que participaron en la guerra de independencia de Grecia”), *mahmudes* („moneda turca de oro que estuvo en circulación en Rumanía hasta mediados del siglo XIX”), *icosari* („moneda turca de plata”), dar nu notează, de pildă, *beizadea, Bărăgan, fustanelas, mamaligă, sarmale, halva*. Notează, în schimb, *queso de burduf*. Toate aceste lexeme sunt, bineînţeles, în cursive, norma spaniolă fiind strictă în acest sens.

În era Google şi Wikipedia, notele au devenit o problemă de mare fineţe. Când e nevoie de ele şi când sunt în plus, în ce limite ar trebui să se încadreze, de număr şi de lungime, acestea sunt întrebările care se pot pune când toată informaţia e virtual aproape de oricine. În cazul *Levantului*, de ce *mahmudes* primeşte notă şi *kirguiza* nu, se poate întreba un cititor. O limită numerică prestabilită în ceea ce priveşte notele a stat probabil la baza trierii. Pe de altă parte, în timp ce nota despre aromâni este excelentă prin modul în care captează şi transmite esenţialul, cea privitoare la *Craii...*--„novela de Mateiu I.Caragiale” (123)—ar fi putut să includă titlul complet al romanului, existând, de altfel, versiunea lui spaniolă.

Să urmărim un fragment de text, în paralel originalul şi versiunea:

„Se vărsa umbrirea serii în arhipelag, şi mii / Cornuleţe scot din valuri insulele fumurii” (*Levantul*: 18). „La sombra de la noche se derramaba sobre el Archipiélago y las islas oscuras sacaban miles de cabezas entre las olas” (*El Levante*: 20). Se observă inversarea subiect-predicat, apoi, din nou, reordonarea topicii, de la complement direct-predicat-complement circumstanţial de loc-subiect, în original, la subiect-predicat-complement direct-circumstanţial de loc, în traducere, adică dezordinea poetică retranscrisă la modul cel mai clasic. „Fumurii” nu mai aminteşte fumul în traducerea lui prin „oscuras”, „cabezas” diluează specificul „cornuleţe”. Se observă, de asemenea, reuşita traducerii „scot din valuri” prin „sacaba entre las olas”, şi nu „de las olas”, cum poate ar fi fost tentat un traducător român, în spaniolă „sacar de las olas”, traducerea aparent cea mai apropiată de „a scoate din valuri” având mai pregnant sema de separare, a extragerii din valuri, când sensul este de fapt că se iveau, se iţeau[3].

„Pe rotunda de lemn cârmă vezi un mugure că creşte”. „De repente, en la madera redonda del timón creció una yema”. În traducere, se renunţă la participativul din „vezi”, la prezent, dar nu la incoativ, retranscris prin „de repente...creció”, precum şi trecerea de la imperfectul de dinainte la perfectul simplu, timp al naraţiunii.

„Şi o coadă cu ghimpi palizi din obadă să iveşte / Şi în vîrvu-i se desface un boboc ca de rubin:” „luego, el rabito de una flor de espinas pálidas y, en la punta, el botón del rubí”. Aici, se remarcă absenţa verbelor în versiune, o alegere foarte potrivită, desfăşurarea de imagini având de câştigat din concatenarea coordonată.

„Este trandafirul serii din cuprinsul levantin. / El desfoaie foi de purpur peste ceriul de rază,/ El umbreşte cu văpaia-i apa care schinteiază, / El pogoară-n suflet focul dorului nemărginit: / Dor de ducă, dor de arme, dor de mări, dor de iubit”. „es la rosa del ocaso abierta sobre el

3 Mai departe în text, se observă aceeaşi atenţie când se traduce “luna ca un corn de tablă a plecat de pe moschee” prin “la luna, como un cuerno de estaño, ha partido de la cúspide de la mezquita”, acelaşi simţ spaţial evitând traducerea “ha partido de la mezquita”, care ar fi implicat o interioritate inexistentă în original.

Levante. „Ella despliega sus pétalos púrpuras sobre los rayos del cielo, ella oscurece con llamaradas ambarinas el agua centellante, ella deposita en las almas la llama del deseo infinito: el deseo de partir, el deseo de las armas, el deseo de las mares, el deseo del amor". Traducerea include„ambarinas", aducând culoare gălbuie văpăii, şi preferă pluralul „almas", pe de o parte, probabil pentru a evita dificultatea de pronunţare *alma la llama* şi în folosul dubletului almas / armas. Traducerea dorului, „o alcătuire nealcătuită, un întreg fără părţi", în cuvintele lui Constantin Noica (14), este „deseo", dorinţă, lexem bine ales prin vecinătatea cu focul, „focul dorului nemărginit".

În încheierea acestor observații asupra traducerii, pe deplin reuşite, a *Levantului* în spaniolă, e de subliniat absenţa, din exerciţiul de mai sus, a comparantului adecvat pentru fragmentul din *El Levante:* textul în proză, în limba română. În lipsa lui, pretenţia că s-ar putea aprecia cât de cât corect particularităţile alegerilor de traducere care operează în versiunea spaniolă nu este lipsită de ridicol, fiind posibil, de altfel, ca unele dintre acestea să fi fost, deja, „alese" în textul care a fost tradus, originalul pentru versiune fiind, la rândul lui, un derivat.

Bibliografie

Mircea Cărtărescu, *El Levante*, Impedimenta, 2015.
Mircea Cărtărescu, *Frumoasele străine,* Humanitas, 2014.
Mircea Cărtărescu, *Levantul*, Humanitas, 2016.
Constantin Noica, *Creaţie şi frumos în rostirea românească,* Editura Eminescu, 1973.
Simona Sora, Claudiu Constantinescu, „Sunt bolnavă de românism-Interviu cu Marian Ochoa de Eribe, *România Literară*, nr. 19, 2 mai 2014, p. 23.
Radu Vancu, *Elegie pentru uman*, Humanitas, 2016.